

Rudolf Nilsen. Del 3. Ekteskapet - en østkantsymbiose.

Av Erik Odgaard, styremedlem i EGT-historielag.

Som født rett etter krigen er det to legendariske kvinnelige skuespillere jeg husker spesielt i generasjonen før Wenche Foss. Det var Lillebil Ibsen – gift med Tancred Ibsen, barnebarnet til både Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen – og Ella Hval. De to skuespillerne hadde vidt forskjellige bakgrunn, Lillebil fra «det gode borgerskap» og Ella Hval med arbeiderklasseoppvekst på Oslo Øst.

Selv om Ella Hval i dag er best kjent for sin strålende skuespillerkarriere, er hun for evig og alltid knyttet til Rudolf Nilsens livshistorie gjennom deres ekteskap fra 1924 og fram til hans død i Paris fem år senere. Deres ekteskap var ikke noe vanlig A-4 ekteskap – hva nå det måtte være. Forholdet virker å ha vært til glede og inspirasjon er et bedre ord for begge parter selv om Ella til tider nok kunne ha tenkt seg en mindre bohemaktig og mer «ansvarlig» ektemann.

Ella Quist Kristoffersen som var hennes pikenavn, og Rudolf Nilsen hadde på mange måter en ganske lik bakgrunn. Sin oppvekst og bakgrunn har hun beskrevet i den selvbiografiske boka «Jeg har alltid hatt vanskelig for å glemme» fra 1979. Den 13. desember 1977 ble hun overrakt Norsk kulturråds ærespris for 1977 ved en festlig tilstelning i Kunstindustrimuseet i Oslo. «Dette var for meg en så mektig opplevelse, at det fikk meg til å vende tilbake til mitt utgangspunkt i et forsøk på å finne en linje fra *det* til denne store ære» skriver hun i forordet til sin bok.

Hun fikk også mange hjertelige gratulasjoner fra sitt nærmiljø i Nobels gate på Frogner (vis á vis den amerikanske ambassadørboligen) der hun hadde bodd i rundt 40 år. Spesielt var møtet med en særlig elskelig litt eldre dame, som midt i Bygdøy allé begeistret omklamret henne og andpustent betrodde følgende: «Gratulerer med æresprisen, Ella Hval. Vi er så glad på Deres vegne – og så syns min søster og jeg at det er så fint at en så høy pris kan gis til et ganske alminnelig menneske.» Ella Hval tok det som det store komplimentet det var ment.

Verken Rudolf Nilsen eller Ella Hval var allikevel helt alminnelig mennesker. De var utstyrt med genuine kunstneriske talenter som ikke er gitt alle og enhver. Men de var preget - på en positiv måte - av å komme «fra vanlige folk» som vi ville ha sagt anno 2022. De glemte aldri sine røtter. Rulle sa det slik i de to siste linjene i diktet «Fedreland» fra sin første diktsamling:

For den skal være fredløs og forbannet

Som sviker gaten og sin egen ætt.

Ellas bakgrunn.

Ella Quist Kristoffersen kom til verden i 1904 i 4. etasje i Orknøygata nr. 8 på Vålerenga, nabogården til nr. 6 der Rudolf Nilsen ble født snaut tre år tidligere, også han i 4. etasje. Etter at hennes familie hadde levd et liv på flyttefot de første tre årene av hennes liv, slo de seg endelig til ro i Vogts gate 17. Leiligheten der var på ca. 30 kvm og huset foreldrene, Ella og hennes 6 søsken hvorav de to minste brødrene døde som barn. Moren og faren bodde der helt til sin død, hhv. i sine 85. og 67. år.

Akkurat som Rulle hadde Ella et anstrengt forhold til sin far. Ellas far kunne nok også falle for fristelsen en lønningdag å gå innom en de mange vannhullene som befant seg på strekningen fra hans arbeidsplass på Youngstorget (Nytorget den gangen) og hjem til Vogts gate, men han var ikke henfallen til alkohol på samme måte som Rudolfs far. Men han skapte allikevel frykt rundt seg. «Hans oppdragelsesmetoder var juling og kjeft, ikke høyrøstet, men som oftest bitende sarkastisk. Er det noe som gjør unger usikre, så er det sarkasmer. Det har jeg erfart» forteller Ella i sin biografi.

Forsiden på Ella Hvals erindringer fra 1979.

Moren Marie Quist var på mange måter lik moren til Rulle. Hun var sterkt opptatt av avholdssaken og var en av stifterne av avholdslosjen «Folkets sak» på Grünerløkka Folkets Hus. Selv om hun ikke var religiøs, tok hun med barna på møter hos Frelsesarméen. Akkurat som Rulle fra KFUM hadde Ella mange hyggelige minner fra møtene i Frelsesarméen. Hun var også ivrig medlem av avholdslosjen IOGT i sin ungdom før hun begynte å vanke i Arbeidersamfunnet.

Moren til Ella var imidlertid mer sosial og var nok en mer uredd og frampå type enn moren til Rulle. Hun hadde en skarp tunge og førte et fargerikt østkantspråk ifølge datteren.

Ella Hval fortalte i en samtale med Svein Tindberg og Minken Fossheim på NRK TV i 1985 at Rudolf Nilsen hadde en mye mer beskyttet oppvekst enn henne. Det skyldtes først og fremst morfaren som ifølge Ella var et hedersmenneske – en pålitelig arbeidsmann, avholdsmann og sterkt religiøs. Rudolf Nilsen bodde jo hjemme hos morfaren og mormoren i drøyt 10 år av sitt liv sammen med moren. Til tross for at Rudolf selv snakket et dannet riksmål, elsket han østkantsjargongen. Han likte å høre Ella snakke denne sjargongen som han også nyttiggjorde i tre av sine dikt: «Kalsen», «Tilbake til livet» og «Nr. 13».

Hvordan Rudolf og Ella ble bekjente.

Rudolf og Ella skal ha vært sammen et par år før de giftet seg 2. februar 1924. De ble kjent med hverandre gjennom Arbeidersamfunnet. Arbeidersamfunnet hadde en egen dramatisk klubb kalt Samfunnsteateret. Her hørte hun ham første gang lese dikt. «Han var kraftig av vekst – et hode høyere enn meg – hadde et åpent ansikt og et vakkert, fyldig hår.» Hun ble ganske raskt avstandsforelsket i ham. Men det gjaldt også mange andre av de unge jentene. Han var ingen flørtekopp og ikke en som jentene torde å fjase og tøyse med som med de andre jevnaldrende guttene.

Men lykken stod Ella bi: «Så ble det altså meg, omsider.» Det skjedde nok først etter at de hadde spilt revy sammen på Samfunnsteateret i stykket «Den røde hane» i 1922. Idéene til revyen hadde Rudolf Nilsen hentet fra Tyskland. Revyen var holdt i en harmløs form, men hadde allikevel en klar politisk snert - en østkantens eller arbeiderklassens svar på datidens Chat Noir-revy. Faktisk turnerte de rundt i hele Akershus med «Den røde hane» der også Rulles venn Arne Paasche Aasen deltok.

Revy- og teatervirksomhet i Samfunnsteateret var en viktig del av fritiden for det unge paret i hvert fall fram til de giftet seg. Men det varte nok en stund før de ble et «offisielt par». Ella traff nemlig aldri Rudolfs mor som døde sommeren 1923.

Arbeidersamfunnets hus i Torggata 14 (på hjørnet av Torggata og dagens Hammersborgs gate opp til høyre) der Rudolf Nilsen og Elsa Quist Kristoffersen ble kjent med hverandre gjennom Samfunnsteateret. (Foto ukjent. Arbeiderbevegelsens arkiv.)

Bryllupet. Deres mange bosteder.

Rudolf og Ella giftet seg hos byfogden 2. februar 1924. Feiringen etterpå var ytterst beskjeden. Den forgikk i Ellas barndomshjem i Vogts gate 17 der Ellas småsøstre hadde pyntet kjøkkenbordet. Forlovere i bryllupet var Arne Paasche Aasen og hans kone Valborg («Vaps»). Familiene til brudeparet hadde på forhånd påpekt at de var for unge - hun knapt fylt 20, han snart 24 - hvorpå Rudolf hadde parert tilbake: «Vi er jo over 40 år til sammen – og det haster».

Alt den tilkomne ektemann eide av jordisk gods hadde han trukket på kjelke fra hybelen hos tanten i Hasleveien 40 og ned til deres første leilighet i Herslebs gate 2, rett ved Schous plass. Det skulle vise seg at de skulle skifte bosted mange ganger i løpet av de fem årene de var gift. Enten ble de rett og slett kastet ut eller så flyttet de til noe de trodde var en bedre leilighet.

I deres første leilighet i Herslebs gate 2 bodde de fram til sommeren 1925. Da flyttet de på landet, i en primitiv tømmerhytte på Lørenskog. Selv om de på mange måter trivdes i de landlige omgivelser der Rudolf «satt ute i herlig vær, under svaiende trekroner, med markblomster og til og med et blinkende tjern» for å bruke Ella Hvals ord, hadde han hjemlengsel til byen, noe han beskrev i diktet «Hjemve» der de to første versene lyder:

Er det virkelig jeg som bor her

Mellom store sorgmodige trær

Under høisomrens døsige vær?

Å, forlot jeg mitt elskede land,

mine gater med brosten og sand,

for å bo her i storskogens rand?

De måtte finne seg en leilighet i byen igjen og endte opp med å leie to værelser helt oppunder taket i den nye Postgården i Dronningens gate 15. Ikke før hadde de fått møblene på plass før han satte seg på gulvet og skrev diktet «Midt i byen». Igjen tar vi med de to første versene:

Lenge, altfor lenge var mitt hjerte uten sang.

Men nu bor jeg midt i byen som jeg gjorde før engang,

Og mitt hjerte svinger frydefullt ved posthusklokkens klang!

Midt i byen, under taket på en gård av jernbetong.

Fjerne åser, trær og trehus kan jeg vinke til. So long!

Landlig fred er bra for mange. Salig hver på sin fasong.

Men idyllen skulle ikke vare lenge her midt i byen heller. Alt i det nye huset var av betong, en meget effektiv måte å spre lyd mellom de ulike leilighetene. Under ekteparet Nilsen bodde et meget lydsensitivt ektepar, en nervøs litograf med en enda mer nervøs kone som forlangte det umulige: absolutt stillhet. Siden dette ifølge Ella Hval var umulig uten å agere døde, endte det med at hun og ektemannen i takleiligheten fikk varsel om oppsigelse allerede etter noen uker.

Gode råd var dyre så de innførte noen stille uker for å prøve å få omgjort oppsigelsen. Det innebar også at de unngikk besøk av venner i leiligheten. Det holdt ikke lenge. Godt over midnatt kom en lystig gjeng opp til leiligheten. Det var Rulle sammen med to forfatterkolleger, Helge Krogh og Arnulf Øverland. De kom rett fra et fuktig nachspiel i Forfatterforeningen og var ikke akkurat lydløse. Igjen slipper vi til Ella Hval:

«Jeg stanset dem i døren og forsøkte å hviske at vi bodde på trappen til giljotinen og at den minste antydning til støy kunne utløse falløksen. De to gjester tok det nydelig, hilste godnatt uten bitterhet og gikk. Skyldfølelsen omklamret meg. Min hittil så flegmatiske husband var på morderstadiet. For sikkerhets skyld gjemte jeg alle spisse gjenstander før jeg omsider gikk til ro i det andre værelse. Jeg slokket ikke lyset.»

Men alt var til ingen nytte. De ble allikevel kastet ut.

De flyttet da inn i den gamle hybelen Rulle hadde hatt hos sin tante i Hasleveien 40. I folketellingen for Aker 1. desember 1926 bor de fremdeles i Hasleveien 40, i 2. etasje. Han er oppført som forfatter, hun som kontordame. I folketellingen fra 1. desember 1928 har de bosted i Elvegata 23 i Vaterland. Ella Nilsen jobber nå som kontordame hos Butikkmontering A/S som var et firma i Markveien som framstilte butikk- og skipsinventar. Her står det også at de flyttet inn i Elvegata 23 den 1. april 1928 og at de per 1/12- 2027 bodde i Dronningens gate 21. En sjekk av folketellingen fra 1927 viste ikke ekteparet på denne adressen. Det kan jo tyde på at de flyttet inn i Dronningens gate 21 noe etter 1/12-2027. Det får være nok om puslespillet hvor ekteparet Nilsen bodde når.

Elvegata i Vaterland sett fra Lilletorget. Den høye bygningen i bakgrunnen er jernbanetollbygningen i Schweigaards gate 15 på andre siden av Akerselva. Den første gata som munner ut i Elvegata fra høyre er Karl Xlls gate. Det første «bygningsskomplekset» på høyre hånd som strekker seg helt ned til Karl Xlls gate og videre innover i denne gata, er Elvegata 23 der ekteparet Rudolf og Ella Nilsen bodde fra 1. april 1928 og fram til slutten av desember samme år da Rulle skulle reise til Spania og Frankrike. Vaterland ble dermed det siste stedet ekteparet fikk bo sammen. (Fotograf Ruth Raabe 1931. Oslo Museum. Byhistorisk samling.)

Rett før jul 1928 flyttet Ella hjem til moren i Vogts gate for en periode inntil hun skulle komme etter sin mann som dro til Frankrike og Spania nyttårsaften 1928. Slik skulle det ikke gå, noe vi kommer tilbake til i del 5 om Rudolf Nilsen.

Etter at Rulle var dratt til Frankrike og Spania med sine to kamerater fikk Ella ordnet med leie av en flott loftsleilighet av maleren Yngve Anderson i Rådhusgata 23. Her skulle de flytte inn når ekteparet Nilsen kom tilbake fra utenlandsreisen en gang ut på våren/forsommeren 1929. Ella skrev da brev til sin mann om at hun hadde skaffet en ny leilighet. Hun visste at han ville bli «ellevill». Han hadde nemlig vært på besøk hjemme i malerens leilighet en gang tidligere og vært i fyr og flamme over hvor fin den var.

Det gikk vanligvis litt tid før han besvarte hennes brev. Denne gangen skrev han umiddelbart tilbake – faktisk to brev på samme dag. «Han som aldri ødslet hverken med brev eller superlativer, lot dem nu flømme fritt. Jeg hadde antydnet at hvis dette ikke ble av varighet, ville ikke jeg bli med på flere flytninger». Faktisk viste brevene at han nå var klar for å forlate sitt bohemartig liv for et mer «normalt» ekteskapelig liv. Han som tidligere ikke hadde villet eie noen møbler selv, foreslo nå å kjøpe både sofa, gode stoler og et stort skrivebord. Han lurte på om ikke barnesengene til Yngves barn var blitt for store – han som tidligere ikke ville ha barn før leveforholdene i verden var blitt bedre for vanlige folk.

Ella fikk hjelp av gode venner med å innrede leiligheten og til og med starte forberedelser til innvielsesfesten. Men Rulles skjebne var allerede besejlet. Han skulle aldri få muligheten til å flytte inn i Rådhusgata 23 sammen med sin Ella.

Rådhusgata 23 vis á vis Kontraskjæret der ekteparet Nilsen skulle starte «sitt nye liv» etter at de kom tilbake fra Paris. Bildet til venstre er tatt av fotograf Olaf Martin Peder Væring i 1928 og har tittelen «Johanneskirken rives». Halve av gården nr. 23 ses helt til venstre med oppgang 1 som ledet opp til loftsleiligheten familien Nilsen skulle overta etter Paris-turen våren 1929. (Oslo Museum. Byhistorisk samling). Bilde til høyre viser Kontraskjæret med gårdrekken øverst i Rådhusgata i bakgrunnen. Fra venstre: Rådhusgata 25, Rådhusgata 23B, hjørnegården Nedre Vollgate 1 og helt til høyre halvparten av hjørnegården Rådhusgata 23 der ekteparet skulle flytte inn. (Fotograf Anders. Beer Wilse. 1935. Oslo Museum. Byhistorisk samling.)

Deres levebrød.

Ella jobbet som kontordame også etter at de var giftet seg. Det var den eneste stabile inntekten det unge paret hadde. Hovedjobben til ektemannen var journalistjobben i «Norges Kommunistblad». Men avisen hadde ikke store inntekter. Den levde litt «fra hånd til munn» så det betød at

journalistene ikke alltid fikk betalt til avtalt tid. Så Rudolf og Ella hadde ikke flust med midler så de levde veldig enkelt med lite jordisk gods.

«Norges Kommunistblad» var ennå ikke tre måneder gammel da de giftet seg. Ella fikk også oppdrag i avisen. Hun skrev filmanmeldelser som kom i tillegg til hennes kontorjobb. Da avisens teateranmelder sluttet, fikk hun også oppgaven som teateranmelder.

«Heading» til NKPs hovedorgan der både Rudolf og Ella Nilsen hadde journalistiske oppdrag. Legg merke til at Norges kommunistiske parti benevnes som en avdeling av den kommunistiske internasjonale (Komintern) som jo også var kjernepunktet for bruddet med Arbeiderpartiet. «Norges Kommunistblad» ble utgitt fra mandag 5. november 1923 til 1. november 1929. Da fikk NKPs hovedorgan det nye navnet «Arbeideren» som det hadde fram til annen verdenskrig. (Statsminister Abraham Berge fra Frisinnede Venstre og seks av hans statsråder ble for øvrig frikjent i riksrett for i hemmelighet å ha støttet Handelsbanken med 25 millioner kroner for at banken skulle unngå konkurs uten å informere hverken Kongen i Statsråd eller Stortinget.)

Lønnsutbetalingene og godtgjørelsen for journalisoppdragene kom med varierende frekvens og størrelse. Etter at han gav ut sin diktsamling i 1925, åpnet det for nye inntekter. Det innebar også muligheten for å få stipend som gjorde at det var lettere for ham å realisere sine reisedrømmer.

Deres to reiser – Setskog og Paris.

Da de giftet seg i februar 1924, var det tilbake til hverdagen med en gang, ingen tid for bryllupsreise. Bryllupsreisen ble utsatt til sommeren da de la ferien til morfaren og mormoren i deres nye hjem i en leiet husmannsplass på Setskog. Her gikk de ifølge Ella Hvals erindringer «lange turer i Setskauen helt til svenskegrensen, plukket bær, danset og sang og krepset i en elv like ved huset. Dagene fløy. Om aftenen satt vi alle ute rundt et bord og sang religiøse sanger som bestemoren ledet og alle deltok i. Det viste seg at Rulle kunne dem alle og gikk helt opp i sangen.» Så gir hun ektemannen et flott kompliment: «Han var rørende omsorgsfull mot de gamle.»

Rulle og Ella på bryllupsreisen til Setskog vår/sommer 1924.

Deres største opplevelse sammen må ha vært reisen til Paris i 1927. Det var Ellas første utenlandstur mens Rulle hadde flere turer bak seg. Denne gangen hadde han fått støtte fra Henrichsens legat. De reiste med tog via Sverige og Danmark.

I Paris bodde de på Montparnasse med en fantastisk utsikt over Luxembourghaven og Boulevard St. Michel. Allerede første kvelden fikk pengene til Rulle bein å gå på. Det var nemlig mange kjente kamerater som holdt til i Paris som etter hvert ikke hadde så flust å rutte med av penger lenger. Den sist ankomne Rulle hadde penger så her ble det full fart første kvelden. Alle de norske fikk penger sendt fra Norge med uregelmessige intervaller. Da ble det full festing for alle de norske inntil man måtte vente til nestemann fikk tilsendt penger.

Ekteparet Nilsen hadde ofte divergerende meninger om hva de ønsket å oppleve på dagtid. «Rulle tok for seg åndslivet og jeg butikkene» som Ella skriver. På de store attraksjonene som Louvre og Versailles var de derimot sammen, også på friluftsbadet i Seinen midt i Paris. På det store magasinet Printemps på Boulevard Haussmann oppdaget Ella den fjærboen hun hadde ønsket seg så lenge. Da hun senere fikk lurt Rulle med seg i magasinet for at han også skulle se boen - med håp at han skulle spandere den på henne - klarte hun ikke finne tilbake til hvor hun hadde sett den. I stedet fikk hun et eget dikt fra ham, «Ta det rolig», der siste verset lyder:

Ja, selv om jeg går skoa av mig

Så får du få en boa av mig!

Det ble aldri noen boa til Ella, derimot fikk hun dette diktet som i det lange løp varmet mer enn en boa.

Da de den siste kvelden i Paris stod på broen Pont Neuf for å ta farvel med Paris, kom det plutselig over henne at de aldri igjen ville oppleve Paris sammen. Han slo det bare fra seg med at så snart han fikk flere penger så var det bare å reise igjen. I dag vet vi at Ellas fornemmelse var riktig.

Ella og Rulle på friluftsbadet ved Seinen.

Oppsummering av deres kortvarige ekteskap.

Her brukes Ellas ord fra hennes bok for å beskrive med noen få ord ekteskapet og samlivet med Rulle.

«Det var et liv rikt på sorger og gleder – medgang og motgang – store begivenheter og små daglige problemer. Slik som livet er når man får gleden av å leve det, sammen med et elsket menneske.»

Av temperament var de veldig forskjellige. Ella kunne tenne raskt og voldsomt mens Rulle var rolig, nesten flegmatisk av natur ifølge Ella. Det var ikke lett å få ham i affekt. «Ta det rolig» pleide han å si eller ved mer høytidelige anledninger: «Take it cooly, dear – I am here.» Det skal ikke alltid ha virket beroligende på hustruen.

«Dessuten var han aldri smålig eller nysgjerrig. Han hadde et romslig syn på alt og alle og hatet sladder. Da fikk han øyeblikkelig maur i kroppen – måtte opp og spasere og riste skuldrene, hvor vi enn befant oss.»

Faltin Bjørnsen har i sin biografi om Rudolf Nilsen gitt følgende beskrivelse av ekteskapet: «Stort sett var vel ekteskapet harmonisk. Det bød kanskje ikke bare på idyll, for han var ikke lett å være gift med, var ikke av dem som kom presis til middag. Nei, det hendte rett som det var han ikke kom hverken til middag eller aftens og ikke sov hjemme flere netter på rad. Det var nok nødvendig for hans kone å være streng. Ja, det hadde sin store betydning for ham, han kunne til sine tider være for flegmatisk, nesten dorsk. Hun stimulerte ham til å arbeide. Nilsen hadde ikke så stor energi og ville gjerne gå og småpusle med diktene sine. Penger spilte ingen rolle for ham. Når han hadde litt til en drink, til tobakk og noen bøker, var han godt fornøyd. Hans kone måtte sørge for resten.»

Etter min mening kan det se ut til at han har arvet mye av farens lettsindighet og uansvarlighet i sin livsførsel – det var tydeligvis ikke like mye av morfarens arbeidsomhet og ordentlighet i ham.

Et siste farvel.

I sin bok forteller Ella Hval om hva utsynet fra hennes barndomsvindu i 4. etasje i Vogts gate betød for henne for hennes fantasiliv om den store verden utenfor og de mange muligheter som der ville by seg. Fra vinduene mot gata hadde de ingen gjenboere. Men utsikten fra vinduet bar også på et meget trist minne. Med hennes egne ord:

«Mitt barndomsvindu med hele verden pulserende utenfor er det jeg husker aller best fra nr. 17. Der kunne fantasien løpe fritt, og alle drømmer gikk automatisk i oppfyllelse.

Men dette gjemmer også et sårt minne.

Fra dette vinduet vinket jeg farvel til tre elleville unge menn som befant seg på bakerste plattform på en trikk. Plattformene var helt åpne den gangen.

Det var maleren Dagfin Hermansen, den nyuteksaminerte medisineren Magnus Holen og lyrikeren Rudolf Nilsen – min mann.

Jeg var midlertidig flyttet hjem til min mor, og skulle komme etter dem så snart jeg fikk samlet reisepenger.

Lite ante jeg at jeg vinket farvel til en epoke.»

(I Faltin Bjørnsens bok fra 1951 står det at det var Rulle og maleren Hermansen som reiste sammen med kurs for Paris der de skulle treffe Holen. Jeg velger å feste mest lit til Ella Hvals versjon fra 1979 da hennes siste avskjed med sin mann og hans kamerat(er) må ha prentet seg inn i hennes hukommelse.)

Den gamle husrekka i Vogts gate 11-17 med nr. 17 helt til venstre er fremdeles godt bevart. Det var i leiligheten bak de to vinduene i 4. etasje helt til høyre i nr. 17 at Ella vokste opp. Ella skriver at leiligheten uten gjenboere var solrik, noe som bildet også viser. Fra vinduet nærmest nr. 15 var det Ella vinket et siste farvel til ektemannen nyttårsaften 1928. (Foto tatt av Erik Odgaard april 2022 utenfor villaen som bryggerieier Amund Ringnes bygget for seg og sin familie i 1888/89.)